FORTIZZI ERODJANI FID-DEŻERT: MAKERONTE FIL-ĠORDANJA

Noel Muscat ofm

Ir-re Erodi l-Kbir (74 q.K. – 4 w.K.) kien ċertament tirann krudil, imma baqa' magħruf għall-proġetti grandjużi ta' monumenti li bena. Hu reġa' bena t-Tempju ta' Ġerusalemm fuq skala aktar majestuża fis-snin 20-19 q.K., u l-bini tal-btieħi u l-portiċi kompla matul kważi nofs seklu (cfr. Ġw 2,20). Hu bena palazz mill-isbaħ fit-Torri ta' David jew iċ-Ċittadella, fuq

ix-xaqliba tal-punent ta' Ġerusalemm, u l-fdalijiet tat-tliet torrijiet kbar iddedikati għal ħuh Phasael, għal martu Mariamme u għal ħabibu Hyppicus wieħed għadu jista' jammirahom sallum fil-foss li hemm fl-istess Ċittadella maġenb il-Bieb ta' Ġaffa. Erodi bena wkoll port artifiċjali mill-isbaħ fit-Torri ta' Straton fuq il-kosta tal-Mediterran, u semma' dan il-port Ċesarija Marittima.

Billi Erodi kien mill-Idumija, hu kien imdorri jgħix fid-deżert, u jidher li kien jippreferi d-deżert tal-Lhudija, Ġeriko u l-Baħar il-Mejjet. Hu qatta' l-aħħar perjodu ta' ħajtu fin-nixxigħat termali ta' Kallirohe fuq ix-xaqliba tal-Ġordanja tal-Baħar il-Mejjet. L-istoriku Lhudi tal-qedem, Josephus Flavius, li kiteb ħafna dwar Erodi partikolarment fil-*De Bello Judaico* (*Il-Gwerra Lhudija*), jgħidilna li Erodi "qasam in-naħa l-oħra tal-Ġordan u mar fin-nixxigħat sħan ta' Kallirohe, li jinżlu fl-għadira ta' Asphaltitis." Erodi bena wkoll palazzi-fortizzi kbar fid-deżert, inklużi l-Herodion, ftit kilometri barra minn Betleħem, il-fortizza ta' Masada fuq ix-xaqliba tan-nofsinhar tal-Baħar il-Mejjet, il-fortizza ta' Alexandreion fil-Wied tax-xmara Ġordan, u l-fortizza ta' Makeronte (Machaerus) fuq l-altipjan tad-deżert tal-Ġordanja, faċċata ta' Għajn Gedi, fuq xifer ta' għolja bejn Wadi Zerqa Ma'in lejn it-tramuntana u Wadi Heidan Mujib lejn in-nofsinhar. Wara li miet fil-belt ta' Ġeriko, fejn kien bena wkoll palazz manjifiku, Erodi ndifen fil-livell ta' isfel tal-fortizza ta' Herodion. Fl-2007 l-arkeologu Israeljan Netzer, li sadanittant miet, flimkien ma' grupp ta' arkeoloġi mill-Università Ebrajka, ħabbar li kienu sab sarkofagu fl-Herodion, li identifika bħala l-qabar ta' Erodi, skont id-deskrizzjoni li jagħti Josephus Flavius.

Fiż-żjarat virtwali tagħna ta' dawn il-fortizzi Erodjani fid-deżert sejrin nibdew bil-fortizza ta' Makeronte fil-Ġordanja, li hi assoċjata ma' rakkont importanti tal-Vanġeli, jiġifieri l-martirju ta' Ġwanni l-Battista minn Erodi Antipa, iben Erodi l-Kbir.

L-isem tal-fortizza bl-Għarbi llum hu Mukawir. Hi għolja forma ta' lembut maqlub, bħal ħafna mill-fortizzi Erodjani fid-deżert, u tinsab xi 20 kilometru lejn il-lbiċ ta' Madaba, fuq it-Triq tas-Salten. Dan il-promontorju jinsab xi 720 metru fuq il-livell tal-baħar. Hu jħares fuq il-Baħar il-Mejjet, u mill-quċċata wieħed jilmaħ dehra stupenda tax-xaqliba tal-punent tal-Baħar il-Mejjet, partikolarment l-oasi ta' Għajn Gedi. Fi ġranet ċari wieħed jista' jilmaħ fil-bogħod il-fortizza ta' Masada u dik ta' Herodion.

L-eqdem tifkiriet ta' din il-fortizza fid-deżert imorru lura lejn żmien l-Asmonej. L-ewwel fortizza nbniet minn Alessandru Jannaeus (103 – 76 q.K.) bl-iskop li jiddefendi r-reġjun kontra n-Nabatej. Josephus Flavius jikteb: "Meta hu qies il-karatteristiċi ta' dan il-post, is-sultan tal-Lhud Alessandru kien l-ewwel wieħed li bena fortizza f'dan il-post" (*Gwerra tal-Lhud*, 7.6). Is-sena tal-bini tal-fortizza x'aktarx kienet is-sena 90 q.K. Meta Gabinius, li kien irċieva l-ordnijiet tal-ġeneral Ruman Pompeus, attakka l-fortizza fis-sena 57 q.K., hu qeridha għal kollox. Sena wara, 56 q.K. il-qassis il-kbir Aristobulus II mar jiskenn Makeronte, wara li kien ħarab minn Ruma. Hu l-ewwel kien okkupa l-Alexandreion, imma meta ġie attakkat minn Gabinius iddeċieda li jirtira Makeronte. Kien akkumpanjat minn ħafna ribelli Lhud. Il-fortizza imma reġgħet ġiet attakkata mir-Rumani u hekk din il-preżenza tal-Asmonej fuq il-muntanja spiċċat f'banju ta' dmija.

Erodi l-Kbir kien konxju mill-importanza strateġika tax-xaqliba tal-lvant tal-Baħar il-Mejjet, u għaldaqstant reġa' bena Makeronte bħala fortizza u palazz tiegħu fis-snin 37-34 q.K. Skont Josephus Flavius, Erodi bena ħajt b'saħħtu madwar il-quċċata tal-promontorju, kif ukoll torrijiet b'saħħithom fuq l-erbat itruf, eżattament kif

kien għamel fl-Herodion. Fiċ-ċentru tal-għolja forma ta' imbut, li hu ċatt, hu bena l-palazz tiegħu. Il-fdalijiet ta' torri u tal-palazz għadhom jidhru sallum.

"Meta sar sultan, Erodi ħaseb li dak il-post kien jixraqlu l-akbar attenzjoni biex hemm hu jibni fortizza, l-aktar għaliex dak il-post kien qrib l-Għarab u kien jinsab f'pożizzjoni eċċellenti qrib is-saltna tiegħu. Hu għaldaqstant dawwar il-muntanja bi swar u torrijiet, bena belt taħtha, li minnha kienet titla' triq lejn il-quċċata tal-muntanja. Hu bena wkoll swar b'saħħithom madwar il-quċċata kif ukoll torrijiet li kienu sittin kubit għoljin. Fiċ-ċentru tal-ħitan Erodi bena palazz mill-isbaħ, li kellu swali kbar u kwartieri għall-abitazzjoni. Hu ħaffer ukoll bosta bjar f'postijiet tajbin biex fihom jiġbor l-ilma tax-xita ħalli jqassmu bl-abbundanza, b'tali mod li donnu ried jisfida n-natura u jiggarantixxi li l-fortifikazzjonijiet tiegħu ma jkunux jistgħu jintrebħu mill-għedewwa" (*Gwerra Lhudija*, 6.2).

Makeronte u l-martirju ta' Ġwanni l-Battista

Kien Erodi Antipa (20 q.K. – 39 w.K.), iben Erodi l-Kbir, li qafel fil-ħabs lil Ġwanni l-Battista fil-fortizza ta' Makeronte. Antipa kien iżżewweġ lill-prinċipessa tan-Nabatej, imma mbagħad iddivorzjaha biex iżżewweġ

Fdalijiet tat-Triclinium

lil Erodja, li kienet mart ħuh Filippu. Skont ir-rakkont tal-Vanġelu skont San Mark 6,14-29, kien Erodi Antipa li qafel fil-ħabs lil Ġwanni l-Battista u qatlu waqt ikla minħabba l-mibegħda ta' Erodja, li talbet ras Ġwanni fi platt wara li bintha Salome daħlet tiżfen quddiem Erodi u l-mistednin tiegħu. Skont Josephus Flavius kien f'Makeronte li Ġwanni ġie maqful fil-ħabs u martirizzat minn Erodi Antipa fis-sena 28 w.K. Dan hu r-rakkont fl-opra *Antiktajiet tal-Lhud* tal-istess Josephus:

"Xi wħud mil-Lhud ħasbu li l-qerda tal-armata ta' Erodi kienet kastig ta' Alla, li sar b'ġustizzja, bħala ħlas għal dak li Erodi kien għamel kontra Ġwanni li kien magħruf bħala l-Battista: fil-fatt Erodi kien qatlu, għalkemm Ġwanni kien raġel ġust, u kien ikkmanda lil-Lhud biex jeżerċitaw il-virtujiet, kemm bħala tjubija wieħed lejn l-ieħor, kif ukoll il-qima lejn Alla, u kien jistedinhom jersqu għall-magħmudija. Kien jgħid li dak il-ħasil (bl-ilma) kien jiġi aċċettat minn Alla, jekk huma kienu jagħmlu użu minnu, mhux biss biex iwarrbu minnhom xi wħud mid-dnubiet, imma wkoll għall-purifikazzjoni tal-ġisem;

għax kellhom iqisu li r-ruħ kienet tkun imnaddfa b'mod sħiħ minn qabel minħabba ħajja ta' tjieba. Issa meta bosta oħrajn kienu resqu f'folol għand Ġwanni, għax kienu jitqanqlu ħafna meta kienu jisimgħuh jitkellem, Erodi, li kien jibża li l-influwenza li kellu Ġwanni fuq in-nies setgħet twassal biex il-folol juru qawwa u jiġu mħeġġin biex jirvillaw kontrih (għax huma kienu donnhom lesti li jagħmlu dak kollu li Ġwanni kien iwissihom biex jagħmlu), ħaseb li l-aħjar ħaġa kienet tkun li joqtol lil Ġwanni, biex jevita kull inkwiet li jista' jinqala', u hekk hu kien jeħles lilu nnifsu mid-diffikultà li jeħles lil dan il-bniedem li kien jista' jġiegħlu jindem qabel ma jkun tard wisq. Għaldaqstant, minħabba l-karattru suspettuż ta' Erodi, Ġwanni ntbagħat Makeronte, fil-kastell li jiena semmejt, u hemmhekk ġie maqtul. Issa l-Lhud kienu tal-fehma li l-qerda tal-armata ta' Erodi kienet kastig fuqu minn Alla, li b'hekk ried jurih li ma ħax pjaċir b'dak li kien wettaq" (Joseph Flavius, *Antikitajiet tal-Lhud*, Ktieb 18, kap. 5,2).

L-aktar rakkont dettaljat dwar il-martirju ta' Ġwanni l-Battista nsibuh f'Mark 6:14-29:

"Is-sultan Erodi sama' b'Ġesù, għax ismu kien sar magħruf, u xi wħud bdew jgħidu: 'Ġwanni l-Battista qam mill-imwiet; minħabba f'hekk li s-setgħat tal-mirakli qegħdin jaħdmu fih.' Imma oħrajn bdew jgħidu: 'Dan Elija.' U oħrajn: 'Profeta, bħal wieħed mill-profeti l-oħra.' Iżda Erodi, meta sama' bih, qal: 'Ġwanni l-Battista, li jien qtajtlu rasu, hu qam mill-mewt.'

Għax kien Erodi stess li bagħat jarresta lil Ġwanni u qaflu fil-ħabs minħabba Erodja, mart ħuh Filippu, billi kien iżżewwiġha hu. Għax Ġwanni lil Erodi kien jgħidlu: 'Ma tistax iżżommha int il-mara ta' ħuk.' Għalhekk Erodja saret toboghdu u kienet trid toqtlu, imma ma kinitx tista', għax Erodi, li kien jaf x'raġel tajjeb u qaddis kien Ġwanni, kien jibża' minnu; u kien iħarsu mill-għawġ, u kien iħobb joqgħod jisimgħu, għad li kien jibqa' mħasseb ħafna wara li jisimgħu.

Mela wasal jum tajjeb, meta Erodi għalaq sninu u għamel ikla lill-kbarat tiegħu, lill-fizzjali l-għolja u lill-aqwa nies tal-Galilija. Bint Erodja daħlet tiżfen, u għoġbot lil Erodi u lill-mistednin tiegħu. Is-sultan qal lit-tfajla: 'Itlobni kull ma trid, u jien nagħtik kull ma titlobni.' U qalilha u ħalfilha: 'Titlobni x'titlobni kollox nagħtik, mqar nofs is-saltna tiegħi.' Dik ħarġet u marret tistaqsi lil ommha: 'Tgħid x'nitolbu?' 'Ras Ġwanni l-Battista,' weġbitha dik. Malajr reġgħet daħlet tgħaġġel quddiem is-sultan, talbitu u qaltlu: 'Irridek issa stess tagħtini ras Ġwanni l-Battista fuq platt.' Tnikket għall-aħħar is-sultan, iżda minħabba l-ġurament u l-mistednin ma riedx jerġa' lura mill-kelma li taha. Malajr is-sultan bagħat suldat minn ta' madwaru u ordnalu li jġiblu rasu. Dak mar u qatagħlu rasu fil-ħabs; mbagħad ġiebha fuq platt u taha lit-tfajla, u t-tfajla marret tatha lil ommha. Meta

d-dixxipli tiegħu semgħu b'dan, ħadu l-ġisem tiegħu u difnuh ġo qabar."

Il-Vanġelu ma jsemmix il-fortizza ta' Makeronte bħala l-post li fih Ġwanni sofra l-martirju, imma x-xhieda ta' Josephus Flavius li semmejna qabel hi prova li din il-ġrajja seħħet proprju f'din il-fortizza tad-deżert. L-iskavi kixfu l-post fejn kien jinsab it-*triclinium*, jew sala tal-pranzijiet, u fejn x'aktarx seħħet il-ġrajja li jirrakkonta Mark fil-Vanġelu tiegħu.

Meta r-re Erodi Agrippa I (41 – 44 w.K.) miet il-fortizza waqgħet f'idejn l-amministrazzjoni tal-Prefett Ruman tal-Lhudija. Matul l-ewwel rewwixta tal-Lhud kontra r-Rumani, fis-sena 66 w.K., il-fortizza ġiet okkupata mir-ribelli, li damu jżommuha sas-sena 72 w.K., meta sfat kompletament meqruda mil-Leġjuni Rumani taħt il-kmand ta' Lucilius Bassus. Minn dak il-waqt il-fortizza ta' Makeronte sfat abbandunata għal sekli sħaħ. Fi żmien il-ħakma Biżantina tal-Art Imqaddsa jissemma r-raħal ta' Machaberos f'dawn l-inħawi.

Żjara lis-sit arkeoloġiku ta' Makeronte

Il-fortizza ta' Makeronte hi mibnija fuq xifer ta' għolja magħrufa bl-Għarbi bl-isem ta' Qal'at al-Mishnaqa, bejn Wadi Zerqa Ma'in u Wadi Heidan Mujib (il-ħondoq fuq ix-xmara Arnon) fir-Renju Ħaxemita tal-Ġordanja. Kien U. Seetzen li skopra l-isem Mukawir fl-1807 u hekk irnexxielu jidentifikah bħala li jirreferi għall-fortizza ta' Makeronte. Fil-fatt il-fortizza kienet tikkonsisti fil-kastell veru u proprju, li kien jinsab fil-quċċata tal-għolja forma ta' lembut maqlub, fejn kien hemm ukoll il-palazz irjali, u fil-belt li kienet tinfirex taħt l-għolja. Hemm ukoll il-fdalijiet ta' rampa ta' assedju, li kienet inbniet mil-Leġjuni Rumani meta attakkaw ir-ribelli Lhud li kienu maqfulin fil-fortizza. Ir-rampa fil-fatt qatt ma ntużat, mhux bħal fil-każ ta' Masada, għax ir-ribelli ċedew lir-Rumani li qerdu l-kumpless tal-fortifikazzjonijiet. G.

Dehra tal-Herodion

Ricciotti identifika l-kamp Ruman fuq ix-xaqliba tal-majjistral tal-muntanja fl-1936, filwaqt li A. Strobel studja r-rampa tal-assedju Rumana fl-1973.

Imma kienu l-arkeoloġi Franġiskani tal-i*Studium Biblicum Franciscanum* ta' Ġerusalemm li kellhom il-mertu u l-unur li jiskavaw il-fdalijiet tal-fortizza ta' Makeronte, l-istess kif diġà kienu għamlu fil-każ tal-fortizza tal-Herodion barra Betleħem. L-ewwel tentattivi ta' skavi kienu saru minn J. Vardaman fl-1968, imma l-aktar skavi importanti tmexxew minn Patri Virgilio Corbo ofm mill-1978 sal-1981, li ħadem flimkien ma' Patri Stanislao Loffreda ofm u Patri Michele Piccirillo ofm, bl-għajnuna ta' Patri Tomislav Vuk ofm u Patri Eugenio Alliata ofm. Wara dawn is-snin l-iskavi tkomplew mill-Ministeru tal-Antikitajiet tar-Renju tal-Ġordanja fl-1992-1993.

It-triq li twassal għall-fortizza hi wieqfa ħafna, u mill-ewwel tagħti l-impressjoni ta' kemm din il-fortizza kienet mibnija b'mod li ma tkunx tista' tintrebaħ faċilment. Il-quċċata tal-għolja mhijiex kbira ħafna, bħal fil-każ ta' Herodion u Alexandreion, mhux bħal fil-każ ta' Masada, li hi ħafna ikbar. L-ispazju jindika li din kienet fortizza magħluqa fil-ħitan u fin-nofs tagħha kien jinsab il-palazz ta' Erodi. Tlieta mill-erba' torrijiet oriġinali għadhom jidhru mhux ħażin. Il-palazz Erodjan kien maqsum f'żewġ partijiet, li kienu mifrudin minn triq pavimentata f'direzzjoni mit-tramuntana għan-nofsinhar. Fuq ix-xaqliba tal-lvant wieħed isib il-fdalijiet ta' bitħa pavimentata, flimkien ma' ċisterna u banjijiet termali, li kienu komuni fil-fortizzi Erodjani kollha fid-deżert, bl-ambjenti tipiċi

Pożizzjoni strateġika ta' Makeronte

tal-*caldarium*, *tiepidarium* u *frigidarium*. Il-muntanja nfisha tinkludi sistema elaborata ta' ġwiebi tal-ilma, bħal fil-każ ta' Herodion u Masada, billi l-ilma kien kommodità prezzjuża fil-klima tad-deżert, u l-ilma tax-xita li tinżel rarament f'dawn l-inħawi irid jinġabar malajr kemm jista' jkun b'tali mod li jimtlew il-ġwiebi ħalli jkun hemm ilma biżżejjed matul perjodi twal ta' nixfa. Fuq ix-xaqliba tal-punent tal-fortizza hemm il-fdalijiet ta' ġiebja oħra, li fuqha jinsab il-*peristylium* (bitħa miftuħa fil-palazz, imdawra bil-kolonni). Fuq ix-xaqliba tan-nofsinhar tal-bitħa hemm il-fdalijiet ta' dak li l-arkeoloġi Franġiskani indikaw bħala t-*triclinium*, jew is-sala tal-pranzijiet. Dan l-ambjent jikkonsisti f'żewġ swali waħda tmiss mal-oħra, mifrudin minn ħajt. Il-fdalijiet tal-bażijiet tal-kolonni u l-kapitelli li nstabu fil-ġiebja huma prova li din iż-żona kienet imżejna b'mod elaborat, u li kienet isservi għat-trattamenti uffiċjali tal-palazz.

Ma għandniex provi eżatti dwar fejn il-ġrajjiet tal-martirju ta' Ġwanni seħħew eżattament. Dak li nafu hu li, jekk kif jistqarr Corbo, it-*triclinium* instab verament, allura dak kellu jkun il-post li fih seħħet il-ġrajja tal-Vanġelu. Din is-sala doppja tal-pranzijiet jew *triclinium*, mifruda minn ħajt, kienet il-post li fih Erodi u l-mistednin tiegħu kienu jieklu. Jidher li Erodja u n-nisa l-oħrajn kienu qegħdin jieklu fis-sala l-oħra, li kienet tmiss mat-*triclinium* li fih kien hemm

is-sultan u l-mistednin irġiel. Ir-rakkont tal-Vanġelu jindika dan id-dettall interessanti, għaliex Mark jikteb: "Bint Erodja daħlet tiżfen, u għoġbot lil Erodi u lill-mistednin tiegħu" (Mk 6,22). Imbagħad jinnota li: "Dik ħarġet u marret tistaqsi lil ommha: 'Tgħid x'nitolbu?' 'Ras Ġwanni l-Battista,' weġbitha dik. Malajr reġgħet daħlet tgħaġġel quddiem is-sultan, talbitu u qaltlu" (Mk 6,24-25). Dan kollu jindika moviment tat-tfajla li tidħol fis-sala tal-pranzu tal-irġiel u toħroġ minnha biex tmur għand ommha fis-sala tal-pranzu tan-nisa, u bil-maqlub. Meta wieħed jieqaf f'din iż-żona tal-fortizza u jaqra r-rakkont tal-Vanġelu skont Mark dwar il-martirju ta' Ġwanni l-Battista, jinnota kemm ir-rakkont isir ħaj. Sfortunatament għadna ma għandna l-ebda ħjiel dwar fejn seta' kien jinsab il-ħabs, imma ċertament dan kien jinsab taħt l-art fil-qalba tal-muntanja taħt l-istess fortizza tad-deżert.

Fdalijiet arkeoloġiċi oħrajn fil-fortizza huma datati aktar tard minn dawk li kien bena Erodi, u huma x'aktarx bini li kien sar mir-ribelli Lhud li kienu sabu kenn fil-ħitan tal-fortizza fis-sena 66 w.K. Fil-fatt is-sur li jdawwar il-fortizza, li minn fuqu wieħed jilmaħ dehra stupenda tal-Baħar il-Mejjet, juri wkoll fdalijiet ta' ħajt ieħor mibni għad-difiża, li ma jikkorrispondix fil-linji tiegħu mas-swar oriġinali tal-fortizza. Anke l-ġebel li intuża biex inbena dan il-ħajt hu differenti, u jutilizza materjal li kien diġà fil-post. Instabu wkoll fdalijiet ta' fran, li jindikaw l-użu li r-ribelli Lhud kienu għamlu mill-fortizza ta' Makeronte sakemm damu jżommuha biex jinħbew fiha. Wara li r-Rumani qerduha għal kollox Makeronte ntesiet għal sekli sħaħ, sakemm fi żmienna reġgħet ġiet irrestawrata biex saret wieħed mis-siti bibliċi interessanti fil-Ġordanja.

Għejjun tal-informazzjoni

Virgilio Corbo ofm, *La fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare della prima campagna di scavo* (8 settembre – 28 ottobre 1978), *Liber Annuus* Vol. 28, Jerusalem 1978, 217-238.

Virgilio Corbo ofm, *La reggia-fortezza erodiana. Rapporto preliminare alla seconda campagna di scavo* (3 settembre – 20 ottobre 1979), *Liber Annuus* Vol. 29, Jerusalem 1979, 315-326.

Virgilio Corbo ofm, *La fortezza di Macheronte (Al-Mishnaqa). Rapporto preliminare alla terza campagna di scavo* (8 settembre – 11 ottobre 1980), *Liber Annuus* Vol. 30, Jerusalem 1980, 365-376.

Virgilio Corbo ofm – Stanislao Loffreda ofm, *Nuove scoperte alla fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare alla quarta campagna di scavo* (7 settembre – 10 ottobre 1981), *Liber Annuus* Vol. 31, Jerusalem 1981, 257-286.

Franciscan Archaeological Institute, Mount Nebo, Jordan:

http://198.62.75.1/www1/ofm/fai/FAImachr.html